

Izvjješće o XX. simpoziju profesora teologije, Zagreb 9.–10. travnja 1996.

MJESTO TEOLOGIJE U CRKVI I DRUŠTVU

Vlado KOŠIĆ, Zagreb

Ovogodišnji simpozij profesora teologije s temom *Mjesto teologije u Crkvi i društvu* održan je 9. i 10. travnja 1996. u organizaciji Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu kod franjevac konventualaca u Zagrebu na Svetom Duhu 31, u dvorani »Sv. Franje«. Sudjelovalo je četrdesetak profesora teologije s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Filozofsko-teološkog instituta DI u Zagrebu, Teologije u Splitu, Teologije u Đakovu, Katoličke bogoslovije u Rijeci, Franjevačke bogoslovije u Makarskoj, Vrhbosanske visoke teološke škole u Sarajevu i Franjevačke teologije u Sarajevu.

Prvog dana, u utorak 9. travnja ujutro, simpozij je otvorio prodekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu prof. dr. Vladimir Zagorac, pozdravljajući sve nazočne i ističući pozitivnu svrhu ovakvog okupljanja teologa. Nakon otvaranja nazočne teologe pozdravio je o. gvardijan samostana franjevac konventualaca fra Alojzije Litrić, zaželjevši svima dobrodošlicu i plodan rad. Jutarnjem radu simpozija predsjedao je prof. dr. Vladimir Zagorac.

Prvo predavanje *Teologija kao služenje* održao je prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić iz Zagreba.

Predavač je svoje izlaganje započeo riječju pape Pavla VI. sa zaključenja II. vatikanskog sabora 7.12.1965., kojom je on nazvao Crkvu *ancilla generis humani*. To ne umanjuje definiciju – po primjeru Marijinu – da je Crkva *ancilla Domini*. Zapravo, to dvoje izlazi na isto. Papa se pozvao na Mt 25,40 jer Crkva u svakom čovjeku vidi Boga kome služi. Stoga i teologija mora svoj rad shvatiti kao služenje Bogu i čovječanstvu. Odgovarajući na pitanje što je teologija, predavač je naveo tri definicije koje kazuju i temelj s kojeg teologija polazi: *theologia naturae* (na temelju prirode), *theologia gratiae* (na temelju Riječi Božje) i *theologia gloriae* (neposredno spoznavanje Boga u nebeskoj slavi). Govoreći o teologiji u drugom smislu, na temelju Objave, ne nijećući vrijednost iskaza *intellectus quaerens fidem*, predavač je osobito istaknuo važnost Anselmove tvrdnje *fides quaerens intellectum*. Nositelj teologije je *per se* svaki vjernik. Sva je Crkva di-onica Kristove učiteljske, pastirske i svećeničke službe, a teologija se uključuje u

učiteljsku, tj. proročku službu Crkve. Teološko produbljivanje je nastalo iz tri razloga: zbog čovjekove intelektualne potrebe za dubljim razumijevanjem vjere, nadalje zbog potrebe da se na temelju Riječi Božje i iz Riječi Božje riješe neki aktualni problemi (primjena) te iz dužnosti Crkve da evangelizira sve civilizacije i kulture (odatle potreba koja se izriče pojmovima *accomodatio i rivestimento*).

Znanstvena teologija, osobito u skolastici, je teorijska znanost. Od II. vatikanskog sabora naglašava se da je teologija *scientia salutis*. Nije, dakle, samo *doctrina Ecclesiae*, što jest, nego je i u funkciji spasenja čovjeka. Tako je čovjek onaj radi kojega je teologija. Onda je očito da je teologija jedno služenje.

Predavač se zatim usredotočio na pojam *služenja*. Marija je rekla da je *ancilla Domini*, a Isus da je došao ne da bude služen, nego da služi. Mi u pojmu služenja imamo i pojam *pokoravanja*. Međutim, važno je ne samo da drugome služiš (u smislu pokoravanja) nego i da drugome *poslužiš*, tj. pomogneš! Pojmovi *magister* i *minister* su naizgled protivni. A da bismo bili uključeni u ministriju, trebamo biti ljudi *dijaloga* koji priznaju drugoga, čuju što on misli i kaže o sebi. To je papa Pavao VI. izrekao 1966. riječju *communio*, što je nazvao ključnim pojmom za Crkvu. Prvo mora postojati *communio* među teolozima, dijalog, ne polemika.

Drugi vatikanski sabor (OT 16) uči da je teologija pod vodstvom Učiteljstva (*sub Magisterii ductu*), da se ona ima stručno predavati (*tradantur*) tako da »studenti vjerno crpe katolički nauk iz božanske objave, duboko prodru (*penetrent*) u nju, učine je hranom svojeg duhovnog života te uzmognu taj nauk navješćivati (*annuntiare*), izlagati (*exponere*) i braniti (*tueri*).« Pravi je, dakle, teolog, ustvrdio je predavač, koji pomaže da Crkva pronade novu riječ za spasenje svijeta! To može biti teolog – pjesnik, teolog – romanopisac (kao pok. p. Ćuk), »a ja predlažem novu službu teologa: teolog – publicist!«, rekao je predavač. I na kraju se zapitao: je li dostatno služenje mislima i riječima? Čini se da nije jer u Mt 25,40 toga nema, iako je Crkva kasnije dodala i »neuka poučiti« kao djelo milosrđa, zaključio je svoje predavanje prof. dr. Tomislav J. Šagi-Bunić.

DISKUSIJA:

– Dr. Marijan Valković (Zagreb): *Diakonos* je kod Aristotela povezan s demokracijom, možda u svezi sa strukturama, a kršćanstvo je to istaknulo i usmjerilo na čovjeka, pojedinca! Drugo, važno je pitanje teorije i prakse, no mi smo znanstvenici, i ako to dobro radimo, time izvršujemo svoje služenje.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Ulaskom u Sveučilište teologija je opet priznata kao znanost. No, ona nije tek istraživalačka znanost o povijesti, o nauku Crkve... ona je *scientia salutis* i pitanje je koliko ona nešto *nudi*! I filozofija je znanost, iako nije znanost kao kemija ili koja prirodna znanost, pa ako ona smije nuditi svoje ideje pojedincu, smijemo i mi teolozi davati neke ponude zajednici.

– Dr. Ivan Zirdum (Đakovo): U dokumentima II. vaticanskog sabora je riječ »minister«, što znači *sluga*, a mi imamo u našem prijevodu riječ *službenik*!

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: *Sluga* i *službenik* te *sluškinja* i *službenica* nisu kod nas isto, ali su od iste riječi.

– Dr. Vladimir Zagorac: U formuli odrješenja imamo »po služenju Crkve«, a bilo bi bolje »po službi Crkve«!

– Dr. Špiro Marasović (Zagreb): Pojam služenja može se promatrati *a quo* (to je služitelj) i *ad quem*. Teologija kao znanost trebala bi služiti nekoj potrebi, mucí. Pitanje je: koja je to muka, racionalna ili egzistencijalna? Služenje je reakcija na postojeću potrebu. Ali čiju? Danas je shizma između teologije i učiteljstva, čega prije nije bilo. Je li mjesto teologa među onima koji muku muče ili u učiteljstvu, pa je onda teologija podilaženje – ali kome: učiteljstvu ili puku? Imam dojam da učiteljstvo baš ne pokazuje veliko zanimanje za naš rad.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Sigurno je da teolog služi i pojedincu i zajednici. No, treba misliti iz konkretnosti!

– Dr. Ivan Dugandžić: Sv. Pavao, koji sebe naziva apostolom Isusa Krista, s istim se ponosom zove i *doulos*, tj. sluga Isusa Krista. On kao apostol ima pravo (1 Kor 9), ali se i tog prava odriče jer se drži velikim dužnikom Isusu Kristu. Imao je i negativnih iskustava jer je odbacivan i osporavan, osobito od svojeg naroda, pa ipak i tada on je spreman i u pakao za svoj narod!

– Dr. Stjepan Kušar (Zagreb): S obzirom na adresate teologije valja razlikovati: prvo, da teologija nastaje iz Crkve za Crkvu, i drugo, da je to služenje u pluralističkom društvu. Koje je sad mjesto teologije na Sveučilištu, jer ima više konfesija i više teologija? U prvom smislu teologije kao služenja (u) Crkvi, ne treba u ime teologije Novog zavjeta odbaciti teologiju kao spekulativnu znanost. Ne treba se odreći spekulativne teologije koja se ne čini odmah primjenjivom.

– Dr. Mato Zovkić (Sarajevo): Postavio bih pitanje predavaču: kako ste Vi doživjeli to koncilsko »preslaganje« teologije? Odnosno, što je važnije: svijest o spasenju ili svijest da se svijet promijenio?

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Veći je naglasak bio na svijesti o novosti svijeta. Papa Ivan XXIII. pogodio je u svojem nastupnom govoru na Saboru »zlogu-ke proroke« koji vide samo zlo u svijetu!

– Dr. Marijan Valković: Teologija ima posredničko mjesto između učiteljstva i naroda (u oba smjera), a tu je i svijet koji je okoliš Crkve. U posredničkoj ulozi teologija ima svoju autonomiju. Ona treba biti »kruh za svijet«, i ako to svijet otkrije, onda će nas trebati. Valjalo bi to više naglašavati, tu dvostrukost: i crkvenu i svjetovnu okrenutost teologije!

– Dr. Nediljko Ante Ančić (Split): Dvije su karakteristike teologije: crkvenost i znanstvenost. I tu je teolog razapet. Znanost je ponajprije po metodi, a ne toliko po objektu.

– Dr. Dušan Moro (Makarska): Teologija kao znanost o spasenju ima svoju komunitarnu funkciju – nastupanje u ime institucije, što je danas problem. A i sa strane teologa gubi se to gledište komunitarnosti, da se, naime, uključi i pojedinca kojem je navještaj upućen. Treba napraviti sintezu između nauka i komunitarnosti.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Filozof misli za pojedinca, a teolog za zajednicu. Bitan je *sensus fidelium*, ali to nije glasovanje. Međutim, to da vjernici u novom teološkom govoru prepoznaju govor Božji, često ide kroz nevolje. Jer ni nacionalni elementi ni elementi politike nisu isključeni. To je pitanje percepcije.

Slijedilo je, istog jutra, drugo predavanje *Znanje i vjera* koje je održao prof. dr. Ivan Macan, DI, iz Zagreba.

Predavač je najprije ustvrdio kako su oba pojma u naslovu, i razum i vjera, termini koji se ne mogu definirati. Razumsko razmišljanje je filozofija, a teologija i vjera često su prema filozofiji ne samo u napetosti, nego i u suprotnosti, pa čak i u neprijateljstvu.

Aristotel je prvu filozofiju nazvao »teološkom znanostju«. A Tertulijan je rekao: *credo quia absurdum!* Pitanje je, dakle: je li moguće govoriti o Bogu, a da se ne upadne u logičnu pogrešku? Postoje dijalektičari – od Boetija na dalje, i antidijalektičari – u koje se stavio Anselmo koji je ustvrdio *Credo ut intelligam*. Već je sv. Augustin rekao: *Crede ut intelligas!* Sv. Toma pak na početku svoje Teološke sume (p. I, q. 13: *De nominibus Dei*), odbivši prigovor da se o Bogu ne može logički govoriti, kaže: može, *per analogiam*. No, do sukoba je uvijek dolazilo. Slučaj Galileja samo je primjer toga. U tom sukobu jedni se stavljaju na stranu znanja:

– F. Bacon kaže da je znanje samo u osjetilnim stvarima;

– D. Hume misli da se znanost temelji na veličini i broju te ako teologija nema rezultate veličine i broja – dakle, ako se ne zasniva na empiriji – treba je baciti u vatru;

– I. Kant je Boga smjestio u praktičan um a ne u teorijski: »Morao sam dokinuti znanje da bih došao do Boga!«;

– Fichte i Schelling drže da Bog nije objekt znanja, već samo vjere, jer Bog koji bi bio znan, ne bi bio Bog;

– Hegel u tome ne slijedi ni Kanta ni Fichtea ni Schellinga, zato što su odbacili um. On zahtijeva jedinstvo uma i vjere.

Međutim, jedinstvo se ne može ostvariti u apsolutnom znanju, kako je mislio Hegel. Vjera je viši čin od znanja. Dok je Schopenhauer tvrdio da su religija i znanje protivni, Kierkegaard je čak izjavio da je vjera objektivno znanje. Katolička tübingsenška škola htjela je pomiriti suprotnost znanja i vjere učeći da znanje ne isključuje vjeru, jer obje imaju isti objekt (istinu), iako su na različitim teme-

ljima. Günther pak je izjednačio vjeru i znanje, čime je zapravo dokinuo vjeru u najvišem znanju. Prvi vatikanski sabor je priznao različitost, ali isključio protivnost vjere i znanja.

No, mi se moramo susresti s izazovima moderne logike koja je postavljala pravila po kojima se definiraju simboli. Kod logičkih iskaza treba vidjeti semantičku vrijednost. Ayer je, recimo, ustvrdio da sintetički iskazi mogu biti istiniti samo ako su empirijski provjerljivi. Ovi logičari se pitaju: o čemu govore teolozi kad kažu npr. »Bog je stvorio svijet« ili »Bog ljubi svijet«? I zaključuju: jer se ne mogu pozvati na iskustvo, ovi iskazi su besmisleni. Međutim, u religioznom iskustvu nije riječ o pojedinačnom iskustvu, nego o totalnom iskustvu za koje vrijedi pravilo da se ne može pobiti.

Wittgenstein je držao da su naši iskazi u redu, a značenje dobivaju kako se pokazuju u logičnoj igri. Teološki iskazi nisu ni logični ni empirijski.

Flew govori u primjerima. Prvi je primjer o dva znanstvenika, skeptiku i vjerniku, koji su u džungli naišli na divan vrt i sad se pitaju: gdje je vrtlar. Vjernik ga vidi u svemu, a skeptik ni u čemu. Hare to objašnjava pojmom koji zove »blik«. Svi naši odnosi sa svijetom osnivaju se na nekom »bliku«, pa je stoga moguće da dvojica isto vide, ali isto ne zaključuju. Neki su pak pokušali izjednačiti teološke i etičke iskaze, tj. u teološkim iskazima vidjeti namjeru djelovanja. Uglavnom, njihov je zaključak da je teološki govor bespredmetan.

Pa ipak, postoje i neempirijske istine. Ako npr. dvojica gledaju istu sliku i vide je različito, može se zaključiti da postoje i neempirijske činjenice. To potvrđuje i drugi primjer koji govori o ratnom vremenu i strancu koji se našao u redovima pokreta otpora. Borac brani stranca i onda kad strančeva djela pokazuju da je on neprijatelj. Dakle, i očite činjenice se različito tumače. Tako i iskaz »Bog ljubi ljude« nalikuje borčevu iskazu »stranac je na našoj strani«. Naime, kad npr. umire dijete od raka, otac–vjernik neće reći da tvrdnja »Bog ljubi ljude« nije istinita.

Ramsey govori o otkriću – iznenadnom očitovanju. Osobni odgovor i odgovornost je religiozno otkriće. Religiozan jezik se sastoji od običnog govora, ali on ne iskazuje obično iskustvo. Stoga su potrebni tzv. kvalifikatori (kao »gore«, »preko«, »neizmjereno«, »savršeno« i sl.).

Teološki govor nije govor kojim se služe druge znanosti, ali to ipak ne znači da nije istinit.

DISKUSIJA:

– Dr. Stjepan Kušar: Kod primjera me zbunjuje to što autori koje navodite izmišljaju neke primjere koji nisu primjeri religioznog govora, pa ih onda logički analiziraju i pobijaju.

– Dr. Ivan Macan: Ovi moderni logičari kažu: mi moramo logički izanalizirati govor, a i Biblija se služi govorom.

– Dr. Stjepan Kušar: No, oni ne poštuju pravo religiozno iskustvo.

– Dr. Ivan Macan: Pojam iskustva je višeznačan. Religiozan govor se temelji na iskustvu, ali drukčijem. Činjenice o kojima govore religije temelje se na vlastitom iskustvu. To je tzv. totalno iskustvo, koje jest iskustvo, ali pojedinačno iskustvo ga ne može oboriti – kao na primjeru djeteta koje umire.

– Dr. Ivan Devčić (Rijeka): Wittgenstein i bečki krug vrednuju religiozan govor koji nije besmislen, ali je pitanje o kojoj stvarnosti se govori – a čini se da to nije govor o Bogu, jer ne mogu izaći iz subjektivizma. Zapravo, oni su pokazali da i iza svake znanstvene izjave postoji neki stav, koji se ne da obrazložiti. Tako se i sama znanost relativizira. Nazočan je i iracionalan moment. No, meni je veći problem što se taj govor o Bogu zapravo svodi na govor o čovjeku.

– Dr. Josip Oslić (Zagreb): Wittgenstein i drugi postavljaju pitanje koje je pozitivan izazov: koliko teolozi u svojem govoru misle na pojašnjavanje svojih termina kojima se služe.

– Dr. Špiro Marasović: Ovo nas predavanje uvodi u problem terminološke teologije. I ovo što Hume tvrdi je jedna teodiceja, ali rekao bih – ateistička teodiceja. Ako to prihvatimo, prihvaćamo autodestrukciju.

– Dr. Ivan Macan: Koliko ja to razumijem, ovi se filozofi ne upuštaju u kvalifikacije, pa ne žele zapravo ništa razoriti, nego žele postaviti pitanje: kako se trebaju shvatiti teološki termini koji se uzimaju iz običnog govora, ali u drugim značenjima.

U poslijepodnevnom radu simpozija predsjedao je dr. Špiro Marasović koji je, načinivši most između izjave dr. Macana da su govor o Bogu i etika povezani, najavio sljedeće predavanje.

Predavanje *Kršćaninov život i život ljudi pod konac XX. st. kao »locus theologicus«* održao je prof. dr. Marijan Valković.

Predavač se na početku ispričao zbog fragmentarnosti svojeg izlaganja, jer o zadanoj temi i nije moguće cjelovito govoriti.

Prvo se nameće pitanje: što su to teološka mjesta? Melchior Cano u djelu *De locis theologicis* nabraja najprije prava teološka mjesta: Sveto pismo i tradicija; onda pet interpretirajućih (Katolička crkva, Koncili, Rimska crkva /papa/ i skolastički teolozi); a zatim tri neprava: um, filozofi i ljudska povijest. A nama je ovdje govoriti baš o ovim nepravim teološkim mjestima – rekao je predavač. No, jesu li ona zaista *neprava*? Nakon II. vatikanskog sabora koji potiče na čitanje »znakova vremena«, možemo reći da to nisu neprava teološka mjesta.

Pojam *svijeta* je različit, i u Bibliji i u životu. Prema njemačkom možemo ga trostruko imenovati: *Eigenwelt*, *Mitwelt* i *Umwelt*. Mi želimo promotriti svijet ponajprije u drugom smislu – *Mitwelt*, sa socijalnog gledišta. Poslužit ćemo se nekim podacima ankete koju je u 26 država Europe (bez Hrvatske) provela radna

skupina iz Belgije i Nizozemske. Njemačko izdanje toga sociološkog istraživanja priredio je P.M. Zulehner u knjizi *Wie Europa lebt und glaubt*. Prema toj anketi Europa stoji religiozno lošije od Sjeverne Amerike. U Europi ima 5 posto ateista (najviše u bivšoj Istočnoj Njemačkoj); 32–33 posto ljudi vjeruje, 23 posto moli (u Sjevernoj Americi čak 48 posto moli). Prenositelji vjere su obitelji – u Europi 67 posto, u Sj. Americi 80 posto. Konfesionalno, Europa je 46–47 posto katolička, na drugom su mjestu koji ne pripadaju ni jednoj konfesiji, a 23 posto je protestantna. Povjerenje u Crkvu opada. Od Crkve ljudi najviše očekuju osmišljenje života (57 posto), zatim moral, a onda angažiranje na socijalnom području (vrlo malo). U Sloveniji je zanimljivo velika ateiziranost: za 27 posto ispitanika Bog nije važan, a samo za 14 posto je veoma važan.

Osmišljenje života je sigurno danas važno teološko mjesto. Nadalje, iako znamo kakve su teške prilike u obiteljima, sve se više traži »krov nad glavom«. Što se tiče morala, postoji jedan dio ljudi koji od vjere traže moral, ali mnogi tu vezu ne vide. Osobito su osjetljivi na uplitanje Crkve u spolni moral. Od vrednota, na prvom je mjestu obitelj, zatim rad, dok je politika na zadnjem mjestu.

Zapaža se *individualizacija morala* i općenito života, pa dakle i – vjere. Nužna posljedica tog individualizma je *pluralizam* koji zahvaća duboko u ljude, pa teologija mora s tim ozbiljno računati. Bitna teološka komponenta pri tom postupanju je *dijalog*.

Čini se, istaknuo je dr. Valković, da je nakon II. vatikanskog sabora nastala *potreba nove inkulturacije*. Naša teologija s uhodanim parametrima kao da nije dostatna. Naša teologija treba naći neke nove izraze za današnjeg čovjeka Europe – jer više nema jedinstvenog svijeta, tako da postoje različite teologije. Europa je difuzno religiozna – kao da svaki pojedinac pravi sebi neki svoj »religiozni koktel«. Zabrinjava nepovjerenje u Crkvu, tako da neki koji sebe drže kršćanima ne prihvaćaju Crkvu. Mnogi danas (i kršćani) prihvaćaju reinkarnaciju. Zulehner misli da je to razlog da teolozi ponovno preispitaju nauk o čistilištu.

Naše refleksije trebaju biti na relaciji: *čovjek – Isus Krist – Bog!* Sloboda je za današnjeg čovjeka temeljna, zatim ljudska prava, feminizam, ekologija, umjetnost, estetika... No, jesmo li se u tim teološkim mjestim uhvatili korijena? Bit je Isus Krist! Za nas je najuvjerljivije ono što poručuje Isus Krist. Papa Ivan Pavao II. rekao je: čovjek je put Crkve. Čovjek (shvaćen kao osoba), Isus Krist, Bog – to troje je bitno. To je naš glavni problem, a sve drugo je primijenjena teologija. Od nas se očekuje dati ono naše tipično kršćansko i teološko, a to je naš odnos prema Kristu i Bogu, u što je uključen i odnos prema čovjeku. U Svetom pismu odlučujuća je poruka meni danas i u tom smjeru treba provesti obnovu cijele teologije. No, nove paradigme nisu dovršene te treba biti otvoren za nova otkrića.

Glavni naglasak s dotadašnje racionalne teologije treba biti usmjeren prema mističnome, shvaćenom kao tajanstvena pozadina i sadržaj svega stvorenoga.

Rahner je rekao: ili će kršćanin budućnosti biti mistik, ili ga neće biti. Dosljedno: i teologija ukorijenjena u »misteriju« Boga.

S tom je vizijom zaključio svoje predavanje dr. Valković.

DISKUSIJA:

– Dr. Ivan Golub (Zagreb): Čini mi se da je tu dotaknuto područje budućnosti – područje teoloških mjesta. Teološka topologija proširuje sve više svoje područje – na područje života kao takvoga. U klasičnoj teološkoj topologiji osobito slavenski genij razmišlja o temi *povijesti*. Kako je Bog nazočan u povijesnim događanjima? Teologija je pokušaj da se povijest gleda Božjim očima. Evo, ovaj rat je izazvao mnoga teološka pitanja.

– Dr. Stjepan Baloban (Zagreb): Upozorio bih na svoju teškoću. Mi se školujemo na europskim učilištima, koristimo europsku literaturu i dr., ali mi živimo ovdje, u drugom svijetu. A ovdje se od Crkve i teologije upravo na socijalnom i političkom području puno očekuje (za razliku od Europe). Je li moguće tako teološki djelovati, registrirajući sve što je u Europi, a živjeti ovdje u Hrvatskoj?

– Dr. Marijan Valković: Ova napomena ima svoju vrijednost, međutim, mnoga pitanja iz Europe nas već zahvaćaju ili će nas uskoro zahvatiti. Mislim da je najvažniji onaj opći horizont, onaj bitno teološki, koji drugi ne daju. A naša specifična pitanja su važna – kao djelovanje na socijalnom planu – ali pri tom angažiranju valja paziti i znati što je specifično i bitno, a što je relativno.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Ovaj je Papa kao ni jedan dosada ponizno zamolio sve da mu pomognu kako da to svoje papinstvo što bolje vrši.

– Dr. Nediljko A. Ančić: Postoje i druga teološka mjesta, npr. europski kontakti, europske integracije, pitanje slobode, dijalog u Crkvi, dijalog s drugim kršćanima i s drugim religijama, pitanje povjerenja. Mislim da je to velika zadaća naše teologije. Osobito dijalog s drugim kršćanima i drugim religijama, jer nam je to dano našim specifičnim položajem na ovom tlu.

Sljedeće, tj. četvrto i posljednje predavanje prvog dana simpozija održao je prof. dr. Ivan Devčić pod naslovom *Pitanje vjere danas*.

Tvrđnjom da su mnogi problemi vjere danas stari problemi, započeo je svoje izlaganje predavač. I zapitao se: koji su problemi vjere u povijesti?

1. Problem jesu *djela i gnoza*. Židovstvo osporava kršćanstvo u ime djela, a grčki svijet u ime gnoze. No, to su i današnja pitanja. Neki vele da mi danas živimo u novom gnosticizmu. To su pitanja čovjekove autonomije, dostojanstva.

2. Izazov je kad kršćanstvo prelazi granice Palestine, a to je *problem kulture*, dakle pitanje inkulturacije. Problem je danas: u što se inkulturirati? Nekad je bilo

lakše, jer se znalo što je kultura (koji su temelji i vrijednosti npr. grčke kulture), a danas vlada velika nestalnost u kulturi.

3. Problem je odnos *crkvene prakse i autoriteta*. Znamo kako se to pitanje zaoštrilo na početku novog vijeka (M. Luther). Crkveni je autoritet uvijek bio kamen spoticaja i čest razlog za napuštanje Crkve i vjere. Neki kažu da je danas na djelu »unutarnja emigracija« ili tiha reformacija.

4. Problem je *problem krivovjerja*. Danas je taj problem možda aktualniji nego ikada, no osjetljivost za nj je oslabila.

Vidjeli smo empirijsku sliku vjere, ocrtanu u predavanju prof. Valkovića. No, još bi trebalo istaknuti iz tih istraživanja neke podatke:

– Svijest prosvjetiteljstva izvršila je velik utjecaj – deizam, jer prema Zulehnerovim istraživanjima u Europi samo 35 posto ljudi ima kršćansku sliku Boga, a čak 33 posto ima sliku Boga u deističkom smislu.

– Drugi problem je da samo 23 posto Europljana shvaća da je religiozan odgoj vrlo važan.

– Nadalje, 10 posto ispitanika su *religiozni ateisti* ili *religiozni agnosticici* (tako oni sebe imenuju)!

– Činjenica je da i u Europi i u svijetu ateizam kao opći fenomen nestaje.

U Hrvatskoj je *Cifrić* proveo jedno ispitivanje studenata u razdoblju od 1988–1992. god. Zanimljivo je da se broj vjernika s nekih 40 posto popeo na 57 posto, a da je pri tom broj uvjerenih vjernika neznatno opao (s 15,6 posto na 15,4 posto). Broj nevjernika se smanjio (s 51 posto na 37,4 posto), a najviše broj protivnika vjere (s 12 posto na 2,9 posto).

Međutim, uzeta je samo studentska populacija. Zatim, nejasne su kategorije religioznosti. Tako se više od polovice ne slaže s tvrdnjom da je Bog apsolutna istina (a 57 posto ih je religioznih). Samo 20–28 posto ispitanika prihvaća religiozne istine, a u Europi je taj broj od 20–60 posto (ali nejednako).

Pitanje je dakle: koji su to »vjernici« koji se ne deklariraju kao »uvjereni vjernici«? Očito, riječ je o subjektivnoj i selektivnoj religioznosti. Dakle, slika je vrlo konfuzna. I to je konstanta današnje religioznosti. Religiozni subjektivizam je na djelu: religija je postala privatna stvar. Prestala je vezanost uz institucije. Kao da je riječ o čovjekovoj intimi koju je neumjesno pokazivati i o njoj govoriti. Čak se nameće dojam da se iznošenje vlastite religioznosti drži – netolerantnošću.

Ratzinger je jednom istaknuo da je na djelu promjena paradigme. Mjesto teologije stvaranja uvodi se evolucionistička filozofija, mjesto kristologije uvodi se govor o Kristu reformatoru, borcu za socijalna prava, revolucionaru. Kršćansku viziju zamjenjuju futurističke utopije.

Kod Kanta se na temelju subjektivizma ukida transcendencija. Zatim, religija se mora opravdati pred umom. I treće, religija je u funkciji morala.

Neognosticism nije tek obnova starog gnosticizma, nego ideja da je čovjek u središtu, jedini apsolutan protagonist povijesti i spasenja koje je također njegovo djelo. Zanimljivo, ovaj se neognosticism ne konfrontira s Crkvom, nego kaže: kršćanstvo nije neprijatelj. Ali traži sinkretistički pristup. Ruhr daje prosudbu: kršćanstvo je izgubilo borbu s gnosticizmom. Međutim, nisu sve te prosudbe tako negativne. Zulehner daje relativno optimističnu sliku.

Mislim da je inkulturacija jedan od bitnih izazova vjeri i teologiji danas. Također i pozitivizam i subjektivizam. Gledajući šanse vidimo da nije sve crno – zaključio je predavač svoje izlaganje.

DISKUSIJA:

– Dr. Ivan Dugandžić: Osvrćem se na tvrdnju prof. Valkovića. Nije sporno da je Isus Krist središte. No, Rahnerovo pitanje – treba li i koliko mistika ući u teologiju i kršćanstvo – jest. A pitanje je koliko je Krist u središtu, ako je – kako veli Ratzinger, što ga je naveo prof. Devčić – i kristologija u krizi. Schnackenburg ističe da je kristologija odozgo sve rekla, no nije još sve rečeno iz kristologije odozdo, a najvažnije je što on ističe: *Kristologie von innen!* Možda je to na tragu Rahnerove teze da treba od racionalizma ići u misticizam?

– Dr. Marijan Valković: Postoje kod Gradya modeli Krista (18 modela) – od modela spasitelja do modela Krista prijatelja i učitelja. To je priključak na današnja očekivanja. Krist tako nadilazi sve objektivizacije (inverzija) i prelazi u nas (Gal 2,20: »Krist živi u meni«), mi se transformiramo u Krista. To je pokušaj »mističnog« pristupa – u navodnicima, jer to mora biti znanost. Kod nas je još preprosvjetiteljska epoha – npr. poimanje čuda je još tomističko, a ne postiluminističko. A mi moramo ići dalje, naše doba traži nove pokušaje.

– Dr. Špiro Marasović: Treba uvesti dijalog kao metodologiju. Inkulturacija je važna, no mi nismo suvremenici. Ima krajeva gdje još ni antika nije počela živjeti. Svijet se, k tome, raspao na mnoštvo individualaca. Dijalog i dijalektika dolaze od iste riječi. A često dijalog nije spreman na dijalektičku antitezu te je sterilan. Ne možemo se u sve inkulturirati.

– Dr. Ivan Devčić: Subjektivizam je realnost, no pitanje je: kako živjeti s tim? Mislim da se treba sa svime suočiti, na sve reagirati i u sve se inkulturirati. Ne omalovažavati ništa.

– Dr. Špiro Marasović: Ja ne omalovažujem nikoga, dapače poštujem drugoga i u slobodi priznajem mu da je to što kaže da jest; ne krstim ga na silu i ne proglašujem prikrivenim kršćaninom onoga koji se deklarira ateistom.

– Dr. Stjepan Kušar: Jesmo li mi suvremenici? S ulaskom njemačke marke ušla je suvremenost i u posljednje naše selo. Mislim da bi puno više pozornosti valjalo posvetiti okružju. Od karoliške epohe do prosvjetiteljstva svijet je živio u gotovo istom okružju. Valjalo bi bolje uočiti sekularizirane oblike religioznosti – npr. humanizam, slobodu, demokraciju. Sve su to djeca kršćanstva. I pitanje je: mogu li te vrednote živjeti ako im se podrežu korijeni?

– Mr. Josip Bernatović (Đakovo): Ja sam pedagog i ne bih se složio s tim da se o religioznosti ne želi govoriti, nego se ta intima ne uspijeva otkriti. Kad se pogledaju televizijske emisije, vidi se da osvajaju upravo oni koji otkrivaju sebe. Pitanje je kako osloboditi čovjeka da progovori o svojoj nutрини?

– Dr. Stjepan Baloban: Valja razlikovati intimno i privatno. U bivšem je stavu religija bila »privatna stvar«. Bilo je zabranjeno o njoj javno govoriti. Problem koji mi se javio pri izlaganju prof. Devčića je: ako je religija ono intimno u čovjeku, onda se o tome ne razgovara?

– Dr. Ivan Devčić: Čini se da je upravo to problem. Religija sve više odlazi u intimno. Čak se i u obitelji sve manje razgovara o religiji – jer roditelji ne žele »ništa nametati«. Krivo poimanje. A onda – subjektivizam u kojem svatko sebi stvara svoj Credo. No, ta intimnost je veća opasnost.

– Prof. Iris Tićac (Rijeka): U Njemačkoj je eksplozija ezoterizma. Tome nije samo razlog subjektivizam i bijeg u intimu, nego obračun s prosvjetiteljstvom, odnosno nevjera u ratio. Jedna predstavница pokreta new-age reče: ja želim sada spasenje, iskustvo vjere. Nije li to baš ono mistično?

– Mr. Josip Bernatović: Čovjek želi imati kontakt s Transcendencijom. Subjektivizam je dobrodošao, jer je važan u vjeri. Svatko ima svoj doživljaj.

– Dr. Ivan Devčić: Da, ali postoji i jedan objektivizam koji je važan.

– Dr. Stjepan Kušar: Institucije su sve nemoćnije utjecati na individualan i kolektivan život. No, mi ne možemo samo inzistirati na osobnom iskustvu (u što se bježi), nego izbalansirati institucionalnost i subjektivizam. Kakav je samo pritisak institucija u tzv. demokracijama! To je razlog zašto čovjek bježi u svoju privatnost kojom ipak on vlada.

– Dr. Špiro Marasović: Valja razlikovati »intimno« i »intimno«, tj. ono unutarne što mora biti ako je nešto osobno uvjerenje, i nešto što je sramno (kao intimno rublje).

– Dr. Ivan Dugandžić: Na njemačkom TV-programu *Pro 7* je dnevna kontakt-emisija u kojoj se raspravlja o svim pitanjima, kao na velikom tržištu, i na svako izneseno mišljenje, bilo pozitivno bilo negativno, auditorij plješće!

Tako je završen prvi dan simpozija koji je imao četiri predavanja i nakon svakog predavanja diskusiju.

Drugog dana, 10. travnja, ujutro, simpoziju je predsjedao dr. Mato Zovkić. On je najavio prvo predavanje i predavača.

Predavanje s temom *Odnos teologije i učiteljstva* održao je prof. dr. Nediljko Ante Ančić.

Predavač je istaknuo na početku predavanja osjetljivost tog pitanja. Diskusije o tom pitanju se ponekad vode javno, što šteti Crkvi. To je jedan od razloga

slabog napretka II. vatikanskog sabora. A taj sabor je zasigurno najvažniji događaj u Crkvi u novije vrijeme. Tri su razdoblja kroz koja prolazi taj sabor: 1. je bilo razdoblje oduševljenja (od pripreme do sedamdesetih godina); 2. je razdoblje otrežnjenja (polarizacija na progresivne i konzervativne); 3. je razdoblje nade – to je pontifikat Ivana Pavla II. On želi stabilizirati Crkvu. Mi smo u tom razdoblju.

Pesch navodi šest nerazriješenih područja na kojima se to stabiliziranje odvija: 1. pitanje je vezano uz encikliku *Humanae vitae* i svećenički celibat; 2. liturgijske reforme (i pitanje zajedničke euharistije s drugim crkvama); 3. sloboda teološkog istraživanja i raspravljanja; 4. odnos između papinstva i biskupskog kolegija (pitanje decentralizacije Crkve); 5. ekumenski dijalog s drugim crkvama (tu je nastupio određen zastoj, ali i poticaj ovog Pape); 6. položaj žene u Crkvi (pitanje ređenja). S Peschom možemo, dakle, u nerazriješenim područjima ubrojiti i pitanje slobode teološkog istraživanja. No, već od enciklike *Divino afflante Spiritu*, a osobito nakon II. vatikanskog sabora, osjeća se nov duh slobode: ukinuta je antimodernistička prisega za teologe, u dokumentu *Dei Verbum* napušten je pozitivizam – učiteljstvo nije iznad Riječi Božje, nego joj služi (DV 10). Učiteljstvo je obvezno osluškiivati *sensus fidei*, tj. vjernički nutarnji osjećaj. Isti dokument obvezuje učiteljstvo da neprekidno proučava Sveto pismo (DV 25).

Ipak, postoje napetosti. Najprije je već krajem 1965. došla rasprava s njemačkim teologom *Hansom Küngom*, zaključena tako da mu je nakon desetak godina oduzeta kanonska misija. Zatim je uslijedilo preispitivanje tzv. *teologije oslobođenja*. Kongregacija za nauk vjere dala je 1984. naputak u kojem je osudila neke postavke, da bi u novom dokumentu 1986. progovorila puno pozitivnije – gotovo prihvaćajući teologiju oslobođenja. Zatim se diskusija prenosi na područje *moralne teologije*: biomedicinu, bioetiku, no zaoštrila se oko pitanja ljudske spolnosti. Američkom teologu Ch. Calayu koji je zastupao drukčija mišljenja oduzeta je kanonska misija. Zatim su neki postupci učiteljstva izazvali 1989. tzv. Kölnsku izjavu njemačkih teologa. Bio je to povod da Kongregacija za nauk vjere 1990. objavi dokument o odnosu učiteljstva i teologije.

U kojem su odnosu teologija i učiteljstvo?

Prvo, čin vjere je *actus humanus* te je, stoga, i razuman čin, tako da i sadržaj vjere mora biti razumljiv. Vjera traži razumsko tumačenje. Zadaća je teologije da naše prihvaćanje vjere bude razumno. Da bi teologija ispunila kriterij znanosti, mora izbjeći nutarnje proturječnosti i biti u razumljivosti s drugim znanostima.

Drugo, značajke su teologije: znanstvenost i crkvenost. Ove se značajke ne isključuju, nego su, dapače, komplementarne. U životu Crkve moguće su promjene naglasaka, pa i zamagljivanje istine. Negativna, kritička uloga teologije je ta da otkriva zablude, a pozitivna da cjelovito izlaže polog vjere, osvjetljujući vjeru.

To teolog može samo u Crkvi, stoga mora osluškiivati vjeru zajednice, a ne slijediti svoju samovolju. LG 12 uči upravo tu cjelinu vjere koja je neprevarljiva i koje se teolog mora držati. Međutim i učiteljstvo je usmjereno teologiji.

– Pogledajmo *Smjernicu o crkvenom pozivu teologa* Kongregacije za nauk vjere, objavljenu 24. 5. 1990. i potvrđenu od pape Ivana Pavla II. Kod nas nije prevedena. Upućena je biskupima da je podastru teozolima. Ima 4 poglavlja. Najprije ističe pozitivnu ulogu teologije – čovjek biva oslobođen kad Krist postane put čovjekov. Teologija služi produbljenju vjere, pa se Crkva nje ne može odreći.

Prvi dio govori o Božjem daru istine Božjem narodu. To je trajni dar Duha Svetoga Crkvi, te je Crkva u svojoj cjelini stoga nezabludiva u vjeri (LG 12).

Drugi dio govori o pozivu teologa. On ima dvostruku zadaću: 1. jer vjera sama traži razumijevanje i 2. jer se vjera mora obrazložiti drugima (misijski razlog). Teolog mora govoriti iz vjere naroda. Najvažnija je točka – sloboda teološkog istraživanja. Ona znači u poniznosti prihvaćati istinu. U teologiji sloboda istraživanja prestaje kad je riječ o Objavi.

Treći dio je o zadaći pastira – učiteljstva. Učiteljstvo je jedina autentična ustanova za tumačenje i naviještanje Evandjelja. Učiteljstvo, i papa sam, posjeduje božansku pomoć. Teolog s njima mora surađivati.

Četvrti dio govori o međusobnoj suradnji teologa i učiteljstva. Prvo, riječ je o suradnji. Učiteljstvo i teolozi imaju različite zadaće, ali isti cilj, a taj je sačuvati Božji narod u istini. Teolog je dužan definirane istine vjere poslušno prihvaćati, također i nedefinirane vjerske istine koje učiteljstvo uči autentičnim naučavanjem. I u trećem stupnju, kad učiteljstvo ne govori definirano nego samo obrazlaže, traži se »savjesni posluš«. To je središnja točka koja je izazvala rasprave. Slijedeća točka govori o napetostima između učiteljstva i teologa i kaže da učiteljstvo može intervenirati i u tijek teoloških rasprava. Smjernica je i samokritična kad kaže da i dokumenti učiteljstva nisu uvijek bili u svemu točni, no bilo bi pogrešno zaključiti da se učiteljstvo redovito vara. Ali i kad postoji dobra suradnja, može doći do napetosti koje su pozitivne. U stvarima koje učiteljstvo naučava, a neki se teolog tome protivi, teolog se ne može pozivati na subjektivnost, nego će morati ponizno proučavati problem da bi se uskladio s naukom učiteljstva. Tako će potaknuti i učiteljstvo da bolje obrazloži svoj nauk. Osobito se zahtijeva da se sa svojim mišljenjima ne ide u medije. Velika je šteta, veli Smjernica, što je tzv. *sustavna opozicija* čini Crkvi. Uzroci za tu *dissensio* su ideologija filozofskog liberalizma, pluralizam i dr. Tako postoji tzv. *paralelni nauk* teologa s učiteljstvom, što nije dopušteno. Teolog mora razmišljati iz osjećaja koji izriče rečenica *sentire cum Ecclesia*. Inače, učiteljstvo si pridržava pravo oduzeti kanonsku misiju spornom teologu. Na kraju se odbacuje pozivanje na savjest. I još jednom se, na kraju, ponavlja da su učiteljstvo i teologija različite službe koje ne treba brkati.

Razvila se zatim DISKUSIJA koju je najavio predsjedatelj dr. Zovkić:

– Dr. Marijan Valković: Jedan čitav svezak *Quaestiones disputae* u kojem raspravljaju njemački i francuski teolozi, posvećen je ovom dokumentu.

– Dr. Špiro Marasović: Postavio bih, s tim u svezi, jedno pitanje. Zna se da je učiteljstvo za teologe *locus theologicus*. No, je li za učiteljstvo teologija neki *locus theologicus*? Znamo da je na II. vatikanskom saboru sudjelovao ne mali broj teologa perita. Ovako je to tek disciplinsko rješavanje konflikata.

– Dr. Nediljko A. Ančić: Od 1989. su u prisegu vjernosti uz Credo uvedena i tri dodatka od kojih treći traži i u stvarima koje nisu ni definiran ni nedefiniran nauk vjere poslušnost teologa učiteljstvu.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Je li to samo sve što Crkva *predlaže* (jer tako ste naveli da je u prisegi) ili je to sve što Crkva *vjeruje*? Ja prihvaćam sve što Crkva vjeruje.

– Dr. Marijan Valković: Povijesno iskustvo pokazuje da učiteljstvo nije uvijek bilo u pravu. Ako, dakle, stvar nije eklezijalno sigurna, ostaje područje različitih mišljenja. Isto je i u području medija. Ne valja im pasti pod utjecaj, ali to je činjenica – oni objave i ono što se napiše u stručnim časopisima. No, međusobni izazovi učiteljstva i teologa su i korisni.

– Dr. Aldo Starić (Zagreb): Koja je obvezatnost te Smjernice?

– Dr. Nediljko A. Ančić: Treba je prihvatiti »savjesnom pokornošću«.

– Dr. Stjepan Kušar: Čini mi se da je tu temeljni problem problem javnosti. Čini mi se da je u pozadini slika Crkve kao *societas perfecta*. Crkva upravlja svima, pa i teolozima. No, danas, nakon II. vatikanskog sabora nije više moguće tako upravljati teološkim znanjem. Društveni kontekst se promijenio, a to ovaj dokument nema pred očima. I drugo, čini se da se ova Smjernica obračunava s mišljenjem da se vjerski sadržaj može subjektivno doživljavati, a činjenica je da se danas ne prihvaćaju istine samo zato što su *legitimirane sakralnim autoritetom*, nego se dapače stoga dočekuju »na nož«.

– Dr. Nediljko A. Ančić: Tu se kaže da se pritiskom na javnost ne može riješiti problem. A previđa se da su se u povijesti Crkve i nekad problemi javno raspravljali. Javnost, dakle, nije moguće isključiti.

– Dr. Stjepan Baloban: Različite su vrste javnosti. U Hrvatskoj su teolozi bili isključeni iz javnosti u prošlom sustavu, no vrijeme u koje ulazimo donosi drukčije prilike. Mislim da će i naša predavanja studenti u javnosti kritizirati na način kako sada još nije slučaj.

– Dr. Mato Zovkić: Prof. Šagi-Bunić jučer je istaknuo potrebu da neki teolozi budu i teolozi-publicisti. Postoji li sloboda i potreba da budemo teolozi-publicisti?

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Pravo je pitanje: imamo li sposobnosti za to?

– Dr. Nediljko A. Ančić: Crkva je nekad naučavala da su križarski ratovi bili potrebni. Na II. vatikanskom saboru od toga je odustala. Ako se zabrani javna rasprava, kako će se doći do takvih promjena?

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Je li ova Smjernica promijenila do sada važeću metodologiju? Naime, istina koja je *theologicæ certæ* je za diskusiju, ali je zabranjeno iznositi je u javnost – u novinama i propovijedima, no smjelo se u znanstvenim časopisima. Npr. zastupati teoriju evolucije nije se smjelo prije enciklike *Humani generis*.

– Dr. Nediljko A. Ančić: Nije se metodologija promijenila, osim javnosti.

– Dr. Marijan Valković: Neki su se uvjeti promijenili. Postoji simptom i među nama teolozima – ne dirati u osjetljive teme. A za raspravu treba stručno poznavanje predmeta, ne zanemarivanje pastoralnog gledišta te rječnik. Za to pak svi trebamo ispovijedati: *mea culpa!*

Drugo predavanje tog drugog dana održao je prof. dr. Aldo Starić o temi *Teologija u proročko-kritičkoj službi*.

Predavač je najprije istaknuo kako ne želi dati zaokruženo izvješće, nego u natuknicama polazište za diskusiju na temelju raznih teoloških članaka. Tema nije posve proučena, pa smo svi u tom pravcu tražitelji.

– *Teologija* je ovdje u smislu znanstvenog i sustavnog promišljanja i izlaganja.

– Kad se kaže *proročko-kritička služba*, nije odmah jasno o kojoj je službi riječ. Obično se u *proročku službu* stavlja učiteljska služba. No, naslov je *proročko-kritička služba*. Kritička je, dakle, ona koja uhodane stvarnosti dublje promišlja i stavlja u pitanje. Tako su riječi *proročka* i *kritička* gotovo sinonimi. Proročka služba je nužno kritička. Dostignuto se ne može držati nikad apsolutnim – jednostavno zbog eshatološke nade. U smislu preispitivanja, pa i kritiziranja.

– *Služba* je ovdje u smislu služenja, a ne institucije.

Kontekst ove službe je mjesto teologa u Crkvi i društvu. To je moguće također povezati s pitanjem slobode u teološkom istraživanju. Iz prijašnjeg je predavanja vidljivo da to nije domišljeno. To je došlo vidnije do izražaja nakon II. vaticanskog sabora, već zbog osjećaja otvorenosti (Ivan XXIII: prozori su se otvorili!).

Na temelju nekih napisa izgleda da su teolozi u XIX. st. – pa do Pija XII. – bili oni koji su samo trebali obrazložiti i utemeljiti ono što je učiteljstvo u svojem redovitom naučavanju izgovorilo. Iz toga je razumljivije da je preispitivanje došlo više do izražaja nakon Sabora. Jedan je američki biskup, sukladno svojem (ekonomskom) okružju, za vrijeme Sabora izjavio da su teolozi biskupovi *poduzetnici* koje je biskup najmio.

U posljednjim desetljećima došlo je do izražaja da se javlja potreba, čak *vapaj za teologijom* (u Herderkorespondenz, ožujak 1996., izašao je članak *Potreba za teologijom*).

Ratzinger je rekao: ako je nakon Koncila bio u Crkvi jedan odmak od razuma, odmah se uočilo da ratio ne može biti toliko potisnut. Mnogi su pokreti u Crkvi ako ne iracionalni, a ono – aracionalni. Danas postoji opet vapaj za razumom, dakle za znanstvenom teologijom. Taj kontekst je dobro imati na pameti.

Kritičku ulogu teologije možemo podijeliti na: ulogu *unutar Crkve* i ulogu *izvan Crkve*. Želim jako naglasiti tu ulogu teologije unutar Crkve! Tu postoje, među teozozima i u njihovim napisima, dva smjera kritike: prema *autoritetu* u Crkvi, ali i *prema tzv. pučkom kršćanstvu*. Naime, prosvjetiteljstvo (u svojoj pozitivnoj konotaciji) se još nije potpuno dogodilo u Crkvi: Crkva treba biti čitava »prosvjetljena«! Znamo da su neki, u dijalogu Istoka i Zapada, mislili da taj dijalog nije moguć i zato što se na Istoku nije dogodilo prosvjetiteljstvo.

Ovaj poziv teozozima u Crkvi povezan je s osjećajem previše nazočne autoritarnosti: kao da je autoritarnost u Crkvi čak porasla. A s njom i voluntarizam. Stoga je traženje slobode za teologe, čini se, opiranje voluntarizmu pojedinih biskupa. A u puk u kojem se stvaraju aracionalni pokreti teologija je pozvana da unese ratio. Kritička funkcija teologije je potreba da se vrati misao. Osobito u pastoral koji može (ponekad pa i počesto) imati pred očima samo funkcionalnost.

Koji je autoritet učiteljstva? Neki vele: i neredovito učiteljstvo ima i formalan autoritet. Drugi, međutim, vele: samo ako ima argumente. Obje teze su nazočne.

Rahner je zastupao da je Objava komunikabilna, a da je osobitost teologije u tome što i »rečenicama« to formulira. I u formuliranju vjere teolozi moraju biti osjetljivi na povijesne uvjete. Rahner: teologija je nužno u konfliktu s povijesnim formulacijama vjere.

Pitanje je: *u ime čega* je teologija kritična? Tu su različiti odgovori. Svakako, dva su razloga: 1. »u ime razuma«: ako je intellectus u teologiji odlučujući, on je već po svojoj naravi kritičan (intelektualac mora biti distanciran – da može proniknuti stvar) – pozivanje na sv. Tomu koji je uveo metodičku sumnju: treba navesti argumente *pro et contra*!; 2. »u ime vjere«: cjelovitost, sustavnost i hijerarhija u pokladu vjere.

I zadnja točka: proročko-kritička služba teologije *izvan Crkve*. Nije sporna potreba, no pitanje je kakva: direktna ili indirektna. Indirektna služba je zapravo u Crkvi – da učini Crkvu sposobnom da kao Crkva provodi svoju kritičku funkciju. Direktna je u izravnom istupanju teologa (u javnosti). I Sabor je o tome progovorio – u GS 42 i 43 upućuje čak poziv kršćanima na angažman u društvu.

Metz je postavio jednu strašnu tezu: Čini se da Crkva odgovara na pitanja koja nitko ne postavlja! – Stoga je uloga teologije u javnom životu velika (poli-

tička teologija je tu samo paradigma). Mnogi vele da to Metz ističe jer ima pred očima svoje zapadno društvo. No, Metz veli da trebamo uvijek ostaviti jednu eshatološku rezervu. Ovo društvo nije raj, nije savršeno. Zato Metz preporučuje i memoriju – da društvo pamti rane i teškoće drugih te bude rezervirano prema mesijanizmima našeg vremena.

Uvijek su mogući s jedne strane konflikti, a s druge strane manipulacije. To su rizici: tko ide u javnost, zna da može biti manipuliran. A konflikti? Rahner je pozitivno vrednovao konflikte prema onoj Isusovoj: »Nisam došao donijeti mir nego mač!« (Mt 10,34). Mnogi su konflikti bili generator kasnijih boljih shvaćanja i boljeg navješćivanja Evandelja.

DISKUSIJA:

– Dr. Mato Zovkić: Prorok je onaj koji kritički čita sadašnjost za budućnost.

– Dr. Špiro Marasović: U Starom zavjetu »prorok« je za razliku od »pismoznanca«, interpretacija dana od Duha. Proročki znak ide zajedno s osobom. Pitanje bi bilo: bi li bila moguća teologija bez te proročke službe? Kome? Gdje subzistira Božji narod koji je proročki? On nije ni učiteljstvo, ni kler, ni redovništvo. Svi jesu, a pojedini »krugovi« nisu. Ako se tako sve oljušti, ništa ne ostane. Redovnici jesu.

– Dr. Aldo Starić: Ekleziološki gledano svi smo mi po krštenju proroci. To ne možemo izbjeći. A posebno teolozi, jer se oni razumno i promišljeno brinu za Crkvu. Govoreći iz Staroga zavjeta važno je za proroka istaknuti da on govori »u ime« – on je stopljen s Riječi. Znamo da neki proroci nisu bili ni članovi izraelskog naroda. Ideal je jedinstvo službe i osobe, no mi govorimo o službi.

– Dr. Adalbert Rebić (Zagreb): Prorok je u službi Riječi Božje koju treba prenositi. Svećenik je u službi zakona, a mudrac u službi mudrosti, no da nije bilo proroka, ne bi bilo napretka Objave. Proroci su bili kritičari i kralja i svećenika. Oni su karizmatička okosnica starozavjetne objave. Oni usklađuju zbivanja s Riječi Božjom. Čini mi se da je zadaća teologije danas baš ta, proročka: teolog mora vidjeti znakove, prilike i usklađivati ih s Riječi Božjom. Muka je u tome što tada dolazi do konfliktata. No, oni su dobri. A mi jesmo u jednom »najamničkom« odnosu prema učiteljstvu, samo je pitanje kako: ropski ili karizmatički.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Dvije nadopune. Ne znam zašto se ljutiti na američkog biskupa, jer mi jesmo namještenici Crkve, ali nije namještenik da samo govori »Da, da!«, nego da proročki služi. Kad više, onda ga se čuje. Drugo, za autentično učiteljstvo jedni vele da mora iznositi argumente, drugi da ne mora. Ali teolog mora! Prema tradicionalnoj teologiji autentično učiteljstvo uči Božju Riječ, ako nemamo protivnih dokaza.

– Dr. Nikola Hohnjec (Zagreb): Proroci su ne samo riječju nego i djelima, tj. životom, prenositelji Riječi Božje. Značenje riječi »profetes« (prorok) sadrži »pro« (prije, za) i »femi« (govorim). Iz ovog značenja proizlazi: (a) da prorok govori

prije, proriče, (b) govori u ime nekoga i u prilog nekome i (c) govori umjesto drugoga. Prorok djeluje, dakle, zastupnički te ima u vidu sadašnjost i budućnost.

– Dr. Marko Matić, DI (Zagreb): Mislim da izraz »najamnici« nije biblijski. Nego biti svjedoci. To znači biti proroci. A ne znam jesam li kao teolog i prorok. Prorok sluša, doživljava i prenosi Božju Riječ. To je onda teolog – mistik.

– Dr. Marijan Valković: Teologe koji uče na sveučilištima optužuje se da su *Staatstheologen*. Imamo razne modele Objave, tako da riječ nije tek u modelu izgovorene riječi, nego npr. i u modelu simbola – tzv. pojmovna teologija. A *ad extra* važna je naša kritička funkcija. Ja je vidim u integriranju političke parcijalnosti u cjelinu. U dnevnoj politici teologija ima kritičku funkciju.

– Dr. Ivan Devčić: Htio bih istaknuti da teologija može provoditi svoju kritičku funkciju ako i sama prihvaća kritiku. Kritičko-proročka funkcija teologije je i u tome da nadilazi sebe.

– Dr. Ivan Bubalo, OFM (Sarajevo): Valja preispitati Hobsovo načelo o istini koje glasi: ne pozivati se na slobodu nego na služenje. Po mojem mišljenju nije konflikt između istine i slobode, nego između istine i slobode na jednoj strani i poslušnosti na drugoj strani. Mislim da se i Crkva i teologija premalo kritički odnose prema situaciji u kojoj je danas naše društvo. Treba više hrabrosti.

– Dr. Aldo Starić: Valja postaviti i ovo pitanje: je li za kritičku funkciju teologije u društvu potrebna i veća međusobna solidarnost teologa?

U poslijepodnevnom radu simpozija predsjedao je *prof. dr. Ivan Golub*. On je na početku iznio svoj koreferat s temom *Ivan Pavao II. teozima*.

Prof. Golub, i sam član Međunarodne teološke komisije, podsjetio je na govor teozima o 25. godišnjici Međunarodne teološke komisije koji je održao papa Ivan Pavao II. 2.12.1994. Ovaj se govor odnosi na našu raspravu. Međunarodna teološka komisija je jedan osobit oblik suradnje teologa i učiteljstva, pa ovo može pridonijeti našem predmetu. Znamo, na II. vaticanskom saboru zajedno su radili teolozi i biskupi. Trajnost koncila vidi se u biskupskoj sinodi koja je zato ustanovljena i zasjeda svake druge godine. Zanimljivo je da su biskupi već na prvoj sinodi osjetili potrebu još jednog kontinuiteta – i ustanovili međunarodnu teološku komisiju. Kongregacija za nauk vjere okrenuta je čuvanju pologa vjere, a teološka komisija okrenuta je budućnosti. Tajnik komisije je prefekt Kongregacije za nauk vjere. Kakva je to suradnja? Jedno je da Papa zatraži što da izradi komisija. U prvom sastavu je bio i naš prof. Tomislav Šagi-Bunić. Papa je tražio od ove naše komisije da teolozi izrade dokument *De Deo Redemptore*. Drugi pak je bio prijedlog teologa – tajno su predlagali dokumente: *Kršćanstvo i religije*, to je drugi dokument ovog saziva komisije na kojem se radi, jer se pretpostavlja da će to biti goruće pitanje trećeg tisućljeća. O dva pitanja se tu raspravlja: ima li u nekršćanskim religijama spasenja te ima li u njih objave? Ratzinger, koji predsjedje-

da, reče da im dolaze molbe da se u kršćanskoj liturgiji čitaju svete knjige iz nekršćanskih religija kao praeparatio evangelica. Treći dokument je o Bogu: *Bog, naša Radosna Vijest*. Četvrti dokument je *Zajedništvo u Crkvi*. U tih 25 godina komisija je doživjela svoj razvoj. Govori se smjelo, sve se uvažava, iznosi bez cenzure. Na samoj 25. godišnjici Papa je osobno održao govor o teologiji, otisnut u *L'Osservatore Romano* od 3.12.1994. pod naslovom *Teolozi trebaju predstaviti svojim suvremenicima ljepotu misterija spasenja i njegovu spasenjsku snagu!* To je jedna od osnovnih Papinih misli u tom govoru.

Papa ističe da teologija pruža učiteljstvu plodnu suradnju: »Teološko istraživanje je nužno za naučavanje Petrova nasljednika«. Zato ističe potrebu uzajamnog povjerenja. Od teologa se očekuje sinovska ljubav prema Crkvi. Teolog treba biti čovjek vjere, siguran da je prava vjera ona koju ispovijeda Crkva. Molitveni život je stoga nuždan za teologa. Budući da teolog istražuje bogatstva sadržana u Misteriju, uviđa nerazmjer između Njega koji prebiva u nedostupnu svjetlu i naše ljudske omeđenosti u spoznanju. Treba izbjeći napast tipičnu za naše vrijeme, a to je stisnutost u vlastitoj disciplini – kaže Papa. Valja voditi računa o cjelovitosti čovjeka i ne zatvarati se u racionalnost. Teologija ne smije izgubiti svoju posebnost, a to je da je – mudrost. Put teologa je zapravo paradoksalan. On s jedne strane istražuje neprevarljivo svjetlo objave, a s druge strane svjestan je omeđenosti ljudskih mogućnosti.

Jedna je osobitost u ovom govoru: ljepota, *bellezza* – dakle, estetska strana teologije! I drugo, Papa priznaje paradoksalnost teologa.

– Zatim je prof. Ivan Golub najavio posljednje, sedmo predavanje: *Teološki studij i obrazovanje u Hrvatskoj danas i u budućnosti* koje su iznijeli prof. dr. Pero Aračić iz Đakova i prof. dr. Josip Baloban iz Zagreba.

Prvi je uzeo riječ prof. dr. Josip Baloban. On je postavio za početak važno pitanje: koliko je u svijesti hrvatskog vjernika i uopće građanina danas nazočna spoznaja o relevantnosti teologije i teoloških studija u Crkvi i društvu?

Istraživanja o tome nema. Imamo tek podatke, statistike o broju upisanih studenata i programe. Ovo ćemo iznijeti u dvije razine: I. aktualnost teoloških studija u posljednjih 7 godina, i II. teološki studij za sutra.

Teološki studiji usmjereni su na studente unutar Crkve ili one koji djeluju unutar Crkve. Tek manji dio je onih koji djeluju izvan Crkve, npr. u sredstvima javnog priopćavanja. Ja ih zovem »teolozima neklerikalnog tipa«, reče prof. Baloban. Teolog koji prima naobrazbu na našim teološkim učilištima nije modni hit niti nečiji nadomjestak. On izrasta iz potrebe Crkve i društva. U tom smislu su teološki studiji u sastavu Sveučilišta. Teološki se studiji trebaju trajno usmjeravati na teološki rad u Crkvi i u društvu.

1. *Statistički pokazatelji*. Imam podatke od 1989./90. do 1995./96. za sva teološka učilišta u Hrvatskoj – osim za Katehetski institut u Zadru. Dakle, Katolič-

ki bogoslovni fakultet i afilirane teologije i instituti imali su u ak. god. 1989./90. odnos svećenički kandidati : laici = 52 : 48 posto. Pritom su (u broju nesvećeničkih kandidata) 31 posto činile redovnice. Ak. godine 1981./82. taj je odnos bio čak 88 : 11 posto u korist svećeničkih kandidata. Početkom 90-ih godina raste broj upisanih. Na svim teološkim učilištima u Hrvatskoj (dakle, bez Bosne i Hercegovine) ak. godine 1990./91. bilo je više od 1000 upisanih studenata. Dosada je najveći broj upisanih bio ak. god. 1992./93. – 2053 studenata. U toj je godini svećeničkih kandidata 25 posto, redovnica 8 posto, a laika 67 posto. Ukupan broj studenata stabilizirao se na 1800–1900. Ove tekuće godine 1995./96. upisao se na svim našim teološkim učilištima 1891 student. Od toga je najmanji broj redovnica: 4 posto. Svećeničkih kandidata je svega 21 posto, a najviše je vjernika laika: 74 posto, od čega je odnos studentica prema studentima 2 : 1.

Zanimljivi su zaključci:

1. spoznaja je da su se adresati teoloških predavanja promijenili. Dok su prije najveća skupina bili svećenički kandidati, sada su oni najmanja skupina.

2. spoznaja je da prevladavaju vjernice laikinje. Dvostruka feminizacija – i u odnosu na ukupan broj studenata teologije i u odnosu na studente laike. U Zagrebačkoj nadbiskupiji od 1003 mandata za školski vjeronauk: 52 posto imaju svećenici, 18 posto redovnice i 29 posto laici. Od toga su 36 posto svih vjeroučitelja žene.

3. spoznaja jest da najveći broj laika koji upisuju teološki studij, upisuju ga radi katehizacije.

Stoga je na mjestu pitanje: odgovara li – u toj strukturi studenata i njihovih motivacija – program naših teoloških studija trenutačnim i budućim potrebama Crkve i društva?

Drugi je dio izlaganja održao prof. dr. Pero Aračić.

Ustvrdio je najprije da ovaj dio predavanja nije bez tjeskobe. Podijelio ga je u četiri naslova.

1. *Stvarno i moguće mjesto naših teoloških studija.* Svi su studiji teologije u Hrvatskoj povezani s Katoličkim bogoslovnim fakultetom u Zagrebu: KBF i područni studiji. Prvi je razlog financijske naravi, a drugi radi istih šansi za napredovanje profesora. Važno je također i to da su tako naši studenti izjednačeni s drugim studentima i tako uključeni u društvo. Svako visoko učilište treba napraviti stručnu analizu, dati perspektive i vidjeti budućnost. KBF je najviši teološki studij. To treba prihvatiti. On bi trebao biti matična ustanova i ostati mjesto za stjecanje stupnja magisterija i doktorata, i kada područni studiji izrastu u samostalne fakultete ili se uključe u druga sveučilišta.

2. *Ciljevi naših studija i studenata.* Teologija mora otkrivati i tumačiti, ali razumljivim govorom. Osim pitanja *što* učiti važno je i pitanje *kako* učiti i prenositi. Važna je izgradnja cjelovite osobnosti. Uspijevaju li teološki studiji zahvatiti

cjelinu osobe? Što činimo za studente laike u odgojnom smislu? Mogu li se za njih organizirati duhovne vježbe i drugi sadržaji?

3. *Neka razmišljanja za bližu i dalju budućnost.* Valjalo bi definirati kakve profile naših djelatnika trebamo. I onda možda preispitati programe teologije. Moglo bi se početi s usmjerenjem kao pripremom za različite službe, dok je sada sve podložno jednoj općoj formaciji. Moglo bi ostati 70–80 posto zajedničkog programa, a drugo usmjereni programi. Dakako, znanstvena razina mora ostati u svim usmjerenjima.

Prijedlozi: 1) potreba smanjenja broja kolegija (npr. pastoralna je godina prenatrpana, a tu bi se trebalo opuštenije moći upustiti u pastoral); 2) uvidjeti prednosti i nedostatke kolegija; 3) potreba pravodobne selekcije studenata; 4) uvesti dvopredmetne studije za laike (npr. teologija uz još neki studij: hrvatski jezik ili dr.)

4. *Profili mogućih teoloških studija u nas.* To mora biti prema potrebi. Za sve je potreban diplomiran teolog. Zatim, mogući profili su: svećenički kandidat, laik vjeroučitelj, teolog – publicist, suradnik u župnoj katehezi, savjetnik u radu s obitelji, oženjen đakon. Moguće službe mogle bi se definirati u suradnji s Biskupskom konferencijom. To je pitanje aktualnog stanja našeg razvoja, ali i naših ambicija, kao pitanje nove evangelizacije u Hrvatskoj.

DISKUSIJA:

– Dr. Nikola Hohnjec: Bio sam predavač na Višoj teološko-katehetskoj školi u Zadru. Tamo su uz koju redovnicu upisani isključivo laici, većinom studentice. Godišnje se upisivalo tridesetak kandidata. Uz obavezno pohađanje predavanja, polaganje ispita, oni svaki mjesec imaju i dan obnove. Ove će akademske godine prva generacija, njih petnaestak, diplomirati.

– Dr. Stjepan Kušar: Htio bih iznijeti svoje iskustvo. Primijetio sam da za studij teologije motivacija nije u prvom redu profesionalna – da se radi i zarađuje za život. Mnogi su motivirani egzistencijalnim pitanjima te su u prvim godinama studija (filozofski odsjek) frustrirani. Dolazi do konflikta između osobnih motiva i potreba da se stekne kvalifikacija za život i rad (diploma). Može li im se pomoći?

– Dr. Pero Aračić: Studenti laici se pitaju: zašto se brinete samo za svećeničke kandidate? Nešto bi trebalo učiniti za njih. Kod nas u Đakovu je prvi motiv ipak diploma.

– Dr. Josip Baloban: Vani je ostvariva praksa i za laike tijekom studija. No, u nas je za praksu potrebno najprije diplomirati.

– Dr. Ivan Devčić: Mi u Rijeci imamo duhovnika za studente laike koji se brine za njihovu tjednu misu, duhovne obnove, vježbe. Ali za to ne postoji veliko zanimanje. Drugo, oni imaju osjećaj dezorijentacije. Pitaju se što će raditi. Pitanje je također: što s onima koji nisu katolici ili čak ni vjernici, a javljaju se i žele stu-

dirati teologiju? Ja se vrlo zalažem za dvopredmetni studij, ali i za to da se nakon prve dvije filozofske godine dađe neka svjedodžba onima koji to završe.

– Dr. Duško Moro: Očito je veći interes za teološki studij, što nas je zateklo. Taj gorući problem traži da i BK reagira. Zatim valja postaviti pitanje: je li Hrvatskoj potreban još koji teološki fakultet ili je dostatan samo jedan? Mislim da su potrebe ozbiljne. Ako vidimo da u Hrvatskoj postoje i druga sveučilišta, ne tek Zagrebačko sveučilište, možda bismo mogli napraviti iskorak i osnovati i druge teološke fakultete i uključiti ih u druga sveučilišta?

– Dr. Marijan Valković: Dobro je da su se iznijeli ti podaci. Mislim da kasnije. Svi trebaju pridonijeti rješavanju tih problema. Što se tiče područnih studija ili afiliranih teoloških škola, tu su veliki raskoraci i praznine. Tu su bila, u pozadini rješavanja tih problema, i financijska pitanja. Mislim da zasad nemamo snage za više od jednog fakulteta, ali on treba biti doista za čitavu Hrvatsku, i profesori iz cijele Hrvatske, a bivše teologije ili bogoslovije da budu pridružene. Možda se sutra razviju u samostalne fakultete. Trebalo bi, nadalje, podržavati ta specijalizirana zvanja i davati različite diplome. Meni je osobno to mučna situacija. Mora se ići za visokom znanošću, a mora se pomoći i tim studijima i ljudima.

– Dr. Josip Baričević (Zagreb): Jesmo li zakasnili? S jedne strane, jesmo, ali i ovaj je simpozij znak da ne želimo kasniti. Možemo oblikovati neko povjerenstvo za preustrojstvo studija. Vratio bih se na motivaciju studenata. Na Katehetskom institutu se unaprijed vrlo jasno profilira zvanje. Na razini Ministarstva znanosti odlučeno je da predavači etike mogu biti diplomirani teolozi i diplomirani kateheti. Nadalje, naši studenti uporno traže duhovnu formaciju. Traže duhovnika. No, to ne bi trebali biti profesori.

Nakon odmora započela je PLENARNA DISKUSIJA:

– Dr. Ivan Golub: Ova je tema bila pogodena. Valja nam odrediti temu sljedećeg teološkog simpozija, a nakon toga ćemo moći još diskutirati.

– Dr. Nikola Hohnjec: Otprije su ostale predložene teme: *Kristoterapija*, *Tajna zla*, *Pitanje teodiceje*, *Pitanje krivnje*, *Crkva i država* i *Teologija povijesti*.

– Dr. Mato Zovkić: Mislim da bi bilo dobro organizirati simpozij s temom *Teološko istraživanje u Crkvi u Hrvata*. Može li KBF osnovati jednu ekipu za teološko istraživanje? Što mi možemo?

– Dr. Nediljko A. Ančić: Nešto o samom načinu održavanja simpozija. Teologija ima više disciplina, pa bi trebalo u okviru ovog simpozija dati priliku da se teolozi iste struke zajedno nađu i prodiskutiraju svoje probleme. Predložio bih da se Zapisnik dostavi biskupima, s nekim prijedlozima.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Predlažem da slijedeće godine koja je, u pripremi velikog dvijetisućljetnog jubileja, posvećena Isusu Otkupitelju, i naš simpozij bude o toj temi. Izašao je i dokument o Otkupljenju.

– Dr. Špiro Marasović: Predlažem temu *Teologija i aktualna pitanja Crkve u Hrvata*. Danas u Hrvatskoj sve vrvi nezdravom religioznošću, privatnim religioznim »poduzetnicima«.

– Dr. Nikola Dogan (Đakovo): Npr. tema bi mogla biti *Pojava sekti i praznovjerja u Hrvatskoj*.

– Dr. Ivan Devčić: Mi u Rijeci smo imali pastoralni tjedan s tom temom.

– Dr. Marko Matić: Mi na Filozofsko-teološkom institutu DI pripremamo simpozij o temi *Novi religijski pokreti kod nas*. No, ja bih predložio da tema ovdje sljedeće godine bude o pitanju pravednosti što je vrlo aktualno pitanje.

– Dr. Ivan Dugandžić: Mi smo ovdje u uskom krugu, pa bi neko pitanje za opću Crkvu trebalo obraditi na svećeničkom pastoralnom tjednu, a ovdje bi mogla biti baš naša temeljna tema: *Isus Krist naš jedini Spasitelj*.

– Dr. Ivan Golub: Ta je tema bila obrađena na međufakultetskom ekumenском simpoziju 1982. Dakako, tema nije iscrpljena. Tajna zla koje nas je sve ogreblo je aktualna tema. Također granična pitanja teologije i umjetnosti.

– Mr. Josip Bernatović: Može li biti i drugo mjesto osim Zagreba?

– Dr. Josip Baloban: Bili smo posvuda – i u Sarajevu i u Đakovu, ali nas je bilo malo. U Zagrebu nas bude najviše. Izgleda da je to najatraktivnije mjesto.

– Dr. Ivan Bubalo: U svezi s temom o pravednosti predlažem: *Politika i religija*.

– Dr. Josip Baričević: Mislim da je ovdje bila nedovoljno produbljena tema u svezi s preustrojem teoloških studija. Zato bih savjetovao još neki skup između simpozija s tom temom. Inače, za simpozij sam za temu *Visoko teološko školstvo u Crkvi u Hrvata*. No, to je vrlo urgentno. A motivacija za dolazak bi se pojačala kad bi se osobno pozivalo.

– Dr. Matija Berljak (Zagreb): Obveza je profesora ili ovaj tjedan predavati ili sudjelovati na simpoziju! A studenti bi mogli imati duhovne vježbe, no, da to organizira, nije posao fakulteta.

Nakon što su đakovački profesori ponudili svoje gostoprimstvo za sljedeći simpozij, glasovalo se o tom prijedlogu. Od 32 nazočna teologa 22 su glasovala za Đakovo, a drugima je svejedno koje će biti mjesto održavanja simpozija. To je sad zapravo prijedlog Fakultetskom vijeću koje po Statutu određuje mjesto i temu simpozija.

Prof. dr. Ivan Golub pozvao je zatim sve na zaključnu diskusiju, čitajući po redu održavanja teme predavanja i predavače.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Dužni smo služiti i kad nas zovu i kad nas ne zovu. Već intelekt, dar razuma i dar hrabrosti – obveza su za služenje!

– Dr. Pero Aračić: Ja sam za javnost našeg rada. Neka budu mediji s nama.

– Dr. Mato Zovkić: Zašto je potrebna nazočnost medija? Da nas uslikaju? Nije li dosta dati samo priopćenje za javnost?

– Dr. Špiro Marasović: Moje je mišljenje da ovo nije za širi medijski prostor. To je, naime, naš redovni posao. Pa, kako to čine drugi fakulteti, tako trebamo i mi.

– Dr. Marijan Valković: Mi trebamo raditi i dati izvješće, ali i novinari trebaju biti tu i dati svoj komentar.

– Dr. Ivan Golub: Da to zaokružimo. Jedno je gledanje novinara koji to uobličići u vijest. Ali mi moramo dati neku izjavu sami o sebi.

– Dr. Tomislav J. Šagi-Bunić: Cijelu noć sam se ljutio na Macana. Ali sam se onda umirio i vidio da mi je Macan ispitivao savjest. I shvatio sam da je pouka onog primjera o vrtlaru u tome da je Bog transcendentan. Leibniz je rekao: kad bi istina $2 \times 2 = 4$ tražila i neku promjenu ponašanja, mnogi bi to odbili. Do Billota 1906. ili 1907. mislilo se da teorijski ateist ne može biti nitko drugi nego samo onaj tko je grešnik. II. vatikanski sabor izričito je prihvatio da doista netko može biti ateist (LG 16). I drugi primjer o borcu koji ima povjerenje u stranca, člana pokreta otpora, strašno je važan. Tu se vidi civilizacijski i kršćanski doseg. Borci mogu likvidirati, a mi kršćani ne.

– Dr. Kornelije Šojat (Zagreb): Ateizam nije u tome da se kaže: »nema Boga«, nego da to pitanje nema smisla. U ovom modernom ateizmu ne vrijedi ni religija, ni etika, ni estetika. Ako se sve svodi na naslage, oni vele: kad se one oljušte, ne ostane ništa. Ali mi velimo: ipak nešto ostane. Ostane iskustvo.

– Dr. Ivan Macan: Možda je tu nesporazum. Ovi moderni logičari su upozorili na metafizički i teološki govor, jezik, no oni nisu ateisti. Wittgenstein nije bio član bečkog kruga pozitivista. On je samo htio razgraničiti smisleno i besmisleno. Jednom prijatelju je rekao: »Najvažnije je ono što nisam napisao.« – »Zašto nisi?« – »Jer je neizrecivo!« bio je njegov odgovor. On je htio da se promisli što znači ono što govorimo. Oni koji slušaju imaju pravo pitati što to znači.

– Dr. Marijan Valković: *Vjesnik* donosi teoriju kaosa. Pitanje je: što je to teorija kaosa? Pitanje smisla i besmisla. No, pitanje iskustva, našeg unutarnjeg doživljaja, nije nevažno. Uzevši cijeli kontekst, htio sam dati više socijalnu stranu. Stalo mi je više do zajedničke baze u pitanjima vjere, jer čini se da se teologija tu mijenja.

– Dr. Špiro Marasović: U svezi s zadnjim predavanjem. Po ovom ustroju sve afilirane teologije ostale su bez prava da se njihovi studenti dalje specijaliziraju, a njih je najviše. Kako to riješiti? Problem je zatvoren.

– Dr. Josip Baloban: Možda samo jedno osvjetljenje. Ako netko ide na institut 4 godine, morao bi odmah znati da neće moći napredovati, nego se za to mora upisati na fakultet. Problem nije zatvoren. Dapače, otvoren je i rješava se.

– Dr. Matija Berljak: Pravo je, na žalost, kruta stvarnost. Ono provodi ono što vlast odredi. Naša crkvena vlast je htjela da se drže državni i crkveni zakoni.

Što se tiče instituta i afiliranih teologija, tu vrijedi crkveni zakon. A zakona se treba držati. Fakultet ostaje crkvena ustanova. A što se tiče države, treba naći u državnom zakonodavstvu pravo koje se odnosi na nas i to primjenjivati. Ja tvrdim da je i Ugovor i Statut tako široko napisan da ima mjesta za sve – i afilirane teološke škole, pa čak i ove dvije u Bosni i Hercegovini.

– Dr. Ivan Golub: Zahvala ocima franjevcima konventualcima, novinaru gosp. Marku Puškariću, svakom predavaču – posebno prof. Šagi-Buniću, i kao predavaču i kao raspravljaču! Hvala prof. Hohnjecu, koordinatorskom koji je sve priredio! Hvala svim sudionicima, diskutantima, hvala zapisničaru, a najviše hvala Onome od koga je svaki dar i s kojim se imamo sreću družiti!

Zusammenfassung

Das ist der Bericht über das Symposium der Theologieprofessoren, das dieses Jahr am 9. und 10. April in Zagreb stattgefunden hat. Das Thema war »Die Stelle der Theologie in der Kirche und Gesellschaft«. Mit ihrer Teilnahme, besonders in sieben Vorträgen und einem Korreferat, und auch in sehr interessanter Diskussion, haben Professoren das aktuelle Thema beleuchtet. Vorträge waren: Prof. Dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić, Theologie als Dienen; Prof. Dr. Ivan Macan, Wissen und Glaube; Prof. Dr. Marijan Valković, Das christliche und menschliche Leben am Ende des 20. Jahrhunderts; Prof. Dr. Ivan Devčić, Glaubensfrage heute; Prof. Dr. Nediljko Ante Ančić, Verhältnis der Theologie und des Magisteriums; Prof. Dr. Aldo Starić, Theologie im prophetisch-kritischen Dienen; Prof. Dr. Pero Aračić und Prof. Dr. Josip Balaban, Das theologische Studium und Ausbildung in Kroatien heute und in der Zukunft. Dazu hatte Prof. Dr. Ivan Golub ein Korreferat: Johannes Paulus II. den Theologen.

Die Theologen sind sich bewußt, in welchen Zuständen die heutige Christen und Menschen leben, wie in der Welt so auch bei uns in Kroatien. Die Analysen zeigen dass, obwohl große Probleme bestehen, Glaube lebt und neue Chance hat. Die Theologie hat die große Aufgabe den Christen neue Wege zu finden um dem heutigen Menschen in seiner Not und in seinem existenziellen Sinnverlangen zu dienen. Das ist immer der konkrete aber auch spezifisch theologische, prophetisch-kritische und wissenschaftliche Beitrag, den andere menschliche Tätigkeiten und Wissenschaften nicht geben können. Im Zentrum ist Christus und Gott, und deswegen auch der Mensch, weil der Mensch sich erst in Gott völlig verwirklichen kann.